

O kauzalitě existuje ohromné množství literatury. Stanovisko zastávané v této kapitole ovlivnil Davidson (1967). Tento postoj je zhruba řečeno humovský (viz Hume, 1739). Jde o převládající názor v historii moderní filosofie, který rozvinul Mill (1843). Novější pojednání a prozkoumání tohoto názoru z hlediska vědeckého vysvětlení nabízí Hempel (1965, zejména str. 348–351).

Jiné důležité pojetí kauzality chápe příčiny jako předpisy k produkci výsledků. Jeden z nejvýmluvnějších zastánců tohoto pojetí k tomu uvádí: „Představa příčinnosti je neodmyslitelně spojena s manipulativními technikami k produkci výsledků“ (Gaskin, 1955, str. 483). Toto stanovisko má v historii filosofie vynikající rodokmen táhnoucí se od Bacona přes Reida a Collingwooda až k von Wrightovi. Von Wright (1971, kap. 2) podává propracovaný výklad tohoto pojetí (viz též bibliografii v poznámkách pod čarou u uvedené kapitoly).

Jinou důležitou alternativou Humova a Millova pojetí kauzality je kauzální realismus. Podle kauzálního realismu je příčinou události *u* určitý základní mechanismus, který za příhodných podmínek vytvoří *u*. Základní mechanismy mají přirozený potenciál, jehož aktualizace je kauzálně odpovědná za konkrétní výsledky. Pátrání po příčinách je tedy pátráním po takových mechanismech, nikoli hledáním obecných zákonů. Tím kauzální realismus popírá, že kauzalita je nomologická. Ke kauzálnímu realismu viz Harré (1970), Harré a Secord (1972), Bhaskar (1978) a Keat a Urrey (1975). Skryté opětovné zavádění obecných zákonů na jiné úrovni kauzálnímu realismu vytykají Miller (1972) a Fay (1983).

9. ŽIJEME PŘÍBĚHY, NEBO JE POUZE VYPRÁVÍME?

9.1 Narativní realismus

Celý svět
jest jeviště a všichni mužové
i ženy pouze herci; vstupují
a odcházejí zas a jeden člověk
hrá ve své době mnohé úlohy;
a jejich dějství sedmerý jest věk.
(*Jak se vám líbí*)*

Těmito slavnými verši vyjadřuje Jacques dojem, který mívá většina z nás, když uvažujeme o svém životě nebo životě jiných lidí, totiž že život člověka je hrany příběh. Pravda, často nám život připadá jako změť navzájem nesouvisejících událostí; v určitých okamžicích však máme pocit, že jsme my sami nebo jiní lidé součástí dramatu, u něhož matně vnímáme zápletku, která dodává zkušenostem, vztahům a jednání základní jednotu a význam. Z tohoto hlediska předpokládá jak sebezpoznaní, tak poznání jiných pochopení a ujasnění této základní zápletky.

Má Jacques pravdu? Je náš život ve skutečnosti příběh, v němž jsme ústředními postavami? Obecněji řečeno, přehrává naše kultura drama podle nějakého jí vlastního narativního vzorce? Anebo se mýlí a příběhy, které vyprávíme, jsou pouhými konstrukcemi, jež dodatečně vytváříme, abychom svému životu a kultuře dali smysl? Účinkujeme v příbězích, které o sobě vyprávíme, nebo jde jenom o smyšlenky, jež spřádáme ve snaze vnést řád do života, který sám žádný vnitřní řád nemá? Jsou naše příběhy *ze* života, v životě obsažené, anebo jsou pouze *o* životě, tedy do života vložené? Krátce řečeno, jsou příběhy našeho života žité, nebo jenom vyprávěné?

Tyto otázky vyvstávají také z multikulturní zkušenosti rozdílnosti. Jaký je vztah mezi mnou, vyprávěčem příběhu, a vámi, jinými lidmi, o nichž vyprávím příběh, abych na něm pochopil

* V překladu J. V. Sládka.

vaše myšlenky a činy? Když začnu o někom, kdo je úplně jiný než já, vyprávět příběh, abych tomuto člověku porozuměl, hledám něco, co náleží k jeho životu – jeho dramatickou strukturu nebo zápletku? Nebo vymyslím vzorec, který je vzhledem k tomu, kdo jsem, významný pro mne, který však nemusí být významný pro člověka, jemuž se snažím porozumět, mimo jiné i proto, že v jeho životě není obsažen? Zkousím odhalit něco, co již existuje, nebo vytvářím něco, co není? Na odpovědích na tyto otázky závisí to, zda máme možnost skutečně pochopit jiné, i to, v čem takové pochopení spočívá.

Tyto otázky jsou zásadní také pro objasnění pojetí aktivní činnosti a kultury, které jsme zkoumali ve druhé a třetí kapitole a které jsou pro představu multikulturalismu nesmírně důležité. V uvedených kapitolách jsme zjistili, že kultura je nepřetržitý proces, nikoli statická entita, a že jednající jsou jednající pouze v rámci tohoto procesu. Kultury se ale skládají také z příběhů, jimiž jejich příslušníci tkají předivo významu, předivo, které dává smysl minulosti a utváří budoucí volby. Jak uvidíme v této kapitole, jednající jsou tvorové vyprávějící příběhy, mimo jiné i proto, že jejich jednání se může uskutečnit, pouze je-li zasazeno do narativního kontextu. Otázka této kapitoly – jaká je povaha příběhů, které vyprávíme o svém i o cizím životě? – je tedy pro pochopení multikulturalismu ústřední.

Začneme teorií, která dává Jacquesově představě, že jsme všichni herci v odvíjející se zápletkce, filosofické vyjádření – narativním realismem. *Narativní realismus* tvrdí, že narativní struktury existují v lidském světě jako takovém, nikoli pouze v příbězích, které si lidé o tomto světě vyprávějí. Lidský život je zformován do příběhu, ještě než se historikové a životopisci – a vlastně i lidé, kteří tento život žijí – pokusí daný příběh převyprávět. Jelikož narativní struktury tkví v jednotlivých životech, úkolem historiků je tyto již existující struktury odhalit a zobrazit. Opravdové příběhy se nacházejí, nikoli vytvářejí.

Narativní realismus by nám mohla přiblížit jedna analogie. Zdá se, že molekula DNA má určitou strukturu nezávisle na jakýchkoli snahách jí rozumět. Úkolem molekulárních biologů je potom v souladu s tím objevit již existující vzorec, ne vymyslet vzorec, který by se pak přisoudil materiálu, jenž je sám o sobě beztvary. Molekula DNA má tvar dvojité šroubovice – proto

lze přijmout dvoušroubovicový model Cricka a Watsona. Podle narativního realismu platí totéž pro historiky a životopisce: jejich úkolem je vyprávět příběhy, v nichž budou počátek, střed a konec odrazem skutečných počátků, středů a konců událostí, o nichž se vypráví. Narativní struktura je už *součástí* materiálu a dobré historie a životopisy tuto preexistující strukturu reprodukuji.

Na jednu dosti ambiciózní verzi narativního realismu jsme již narazili – na ideu univerzální historie. (Připomeňme si, že podle této ideje je veškerá lidská historie jediným odvíjejícím se příběhem, který čeká, až ho převypráví nějaký univerzální historik – Saint-Simon, Hegel nebo Marx.) Tato ctižádostivá verze, kterou jsme ostatně již odmítli, však není jedinou podobou narativního realismu. Ve skromnějším pojetí se tvrdí, že život jednotlivců (včetně života jednotlivců organizovaných ve skupiny) ztělesňuje určitý narativní vzorec událostí. Jak říká ve své nadšeně přijímané knize *Po ctnosti* Alasdair MacIntyre, lidská historie se skládá ze „sehraných dramatických příběhů, v nichž osoby jsou zároveň autory“ (MacIntyre, 1981, str. 200).

Představa historického realisty je zhruba následující: stejně jako u molekul a planetárních systémů existují i v lidském životě přirozená spojení a vzorce. „Přirozená spojení“ lidského života, to jsou jeho přirozený počátek, střed a konec. Podle Jacquesa má ona „divná, děje plná hra“, již je lidský život, sedm takových přirozených částí. Posuneme-li se k širšímu měřítku, historikové *nerozhodují* o tom, zda první světová válka začala v srpnu roku 1914, zda skončila v listopadu 1918 nebo zda procházela určitými identifikovatelnými fázemi. Řád první světové války je v prvé řadě ve válce samé a teprve následně se objevuje v hlavách a knihách historiků, kteří měli to štěstí, že tento řád pochopili. MacIntyre k tomu říká:

A člověku, který tvrdí, že v životě nejsou žádné konce a že poslední rozloučení známe jenom z příběhů, se chce namítnout: „Cožpak jste nikdy neslyšel o smrti?“ K tomu, aby Andromaché nařikala nad zklamáním nadějemi při posledním rozloučení, nemusel Homér nejdříve vyprávět Hektorův příběh. Je nespočet Hektorů a nespočet jejich manželek, jejichž život se ubíral podobnými cestami jako život jejich jmenovců z Homéra, kterým však žádný básník nikdy nevěnoval pozornost... Existuje určitý zásadní smysl, v němž Augustův principát, přísedný slib v míčovně nebo rozhodnutí zkonstruovat

atomovou bombu v Los Alamos představují počátek, a mír z roku 404 před Kristem, zrušení skotského parlamentu nebo bitva u Waterloo konec, i když je řada událostí, které jsou jak začátkem, tak koncem. (str. 197–198)

Lidský život ustavuje svůj vlastní kontext: narození je začátek, smrt konec a mezi nimi se nacházejí přirozená vyvrcholení, rozuzlení atd.

Je však narativní realismus alespoň v této jednoduché podobě dost přesvědčivý? V jakém smyslu musí příběh o životě lidí končit jejich fyzickou smrtí? Nemohla by smrt být pouze stadiem existence, kdy by zemřelí žili v jiné sféře a na tento svět snad i nadále působili jako duchové a přízraky? V celé historii byla spousta lidí, kteří tomu věřili a věří – taková víra se například vztahuje k Ježíši. A navíc, i když lidé přestanou žít v běžném smyslu „žít“, nemůže jejich příběh pokračovat za hrob? Končí Sókratův příběh vypitím číše bolehlavu? Končí Lincolnův příběh ve Fordově divadle?

A dále, je jasné, že příběh lidského života začíná narozením? U hinduistů začíná příběh života dávno před tím, než přijali reinkarnovanou stávající podobu, a také Platónův příběh o mladém otroku v *Menónovi* začíná před jeho narozením. Wordsworth, který svůj život pojímal jako postupný pád z nebeských výšin, napsal:

Duše, ta hvězda, která život dává,
zdaleka přichází
a na mnoha místech proleskává:
ne zcela bez paměti
a ne v úplné nahotě
od Boha, v němž domov svůj jsme měli,
připluli jsme na oblacích slávy
a na nebesích jsme své dětství rozprostřeli.
(*Intimations Ode*)

I když pomíneme příběhy, které hovoří o nějaké předchozí existenci člověka, lidé přicházejí na svět jako konkrétné ztělesnění a situovaní tvorové s určitými potřebami, sklony a sociálními vztahy. Chce-li životopisec vylíčit vliv této situovanosti, mohl by oprávněně začít příběh člověka už před jeho narozením – rodiči,

vytvořením rodiny, formováním společenského řádu, duchovními předky atd. Když požádáte indiány z kmene Čejenů, ať vám vyprávějí svůj příběh, nejčastěji začínají: „Moji prarodiče...“

V tomto ohledu je nesmírně zajímavé, jak čtyři evangelisté podávají začátek příběhu Ježíše Krista. Marek začíná tím, jak Ježíše pokřtil Jan Křtitel, tedy okamžikem, kdy si Bůh Ježíše údajně vybral a učinil ho Vyvoleným. O narození se v Markově evangeliu nic nepíše, protože podle Marka nebylo na Ježíši až do jeho křtu nic zvláštního. U Matouše a Lukáše je tomu jinak. Tito evangelisté vyprávějí tradiční příběh narození Páně, protože pro ně bylo Ježíšovo narození zázrakem a naplněním prastarých prorocství. Pro Matouše a Lukáše začíná příběh Ježíše Krista jeho narozením (nebo vlastně jeho početím), nikoli pokřtěním. V Janově evangeliu se o narození opět nic neříká; Jan začíná takto: „Na počátku bylo Slovo, to Slovo bylo u Boha, to Slovo bylo Bůh.“ Podle Jana byl Ježíš Kristem od počátku věků. Všimněme si, jaký je zde posun: od Ježíšova křtu (ve věku kolem třiceti let) k jeho početí a k počátku věků. Je tak jasné, že příběh Ježíše Krista „opravdu“ začíná jeho narozením, že Matouš a Lukáš to vidí správně a Marek a Jan mylně?

Vzhledem k těmto úvahám by snad mohl narativní realista chtít přeformulovat tvrzení, že existuje přirozený začátek (narození) a přirozený konec (smrt), do mírnější podoby – totiž že každý život je strukturován do narativního sledu, v němž mají určité epizody význačnější místo než jiné. To hlavní, co chce narativní realismus říci, je, že v lidských vztazích skutečně existují početní body, konce a vrcholy. Možná je naivní si myslet, že tyto počátky, konce a vrcholy se přímo shodují s fyzickým narozením a smrtí, i když se zdá být nepopíratelné, že narození a smrt budou zpravidla důležité, ať už se odvíjí jakýkoli příběh.

Milostný poměr začíná v určitém okamžiku a v jiném zaniká (i když si to v té době jeho protagonisté nemusí uvědomovat); totéž platí o bitvě, prezidentské volební kampani nebo hospodářské konjunktuře. Nezdá se být výplodem fantazie historiků, že v první světové válce zemřelo něco neodmyslitelně spjatého s devatenáctým stoletím – že první světová válka vyznačuje konec devatenáctého a začátek dvacátého století. Když Robert Graves nazval své paměti *Sbobem tomu všemu*, vyjádřil podle všeho pravdu o podstatě války samé a o tom, co znamenala; nešlo o nějaké

osobní mínění nebo libovolné stanovení předělu vymezujícího zásadní historickou změnu. Historikové se samozřejmě mohou přít o přesné datum této změny, nicméně podle historického realismu v tomto sporu *nejde* o to, do jakého data zasadíme změť událostí, které jsou samy o sobě bez významu, ale o odhalení zvratu, který byl v těchto událostech skutečně obsažen.

Co platí pro velké události, jako jsou války, hospodářské krize, stěhování národů a vzestupy a pády říší, platí, jak se realisté domnívají, také pro jednotlivé lidi, jejich jednotlivé činy i jejich život jako celek. Realisté tvrdí, že identita určitého jednání se odvozuje od záměru, který toto jednání vyjadřuje, a že záměr nabývá konkrétní podobu v souvislosti s historickým uspořádáním, do něhož svůj čin jednájící zasadí. (Když například otevřu okno, jde o akt větrání, protože toto své jednání zasazuji do narativního kontextu: okno bylo zavřené a začalo mi být horko; jestliže ale okno otevřu, v místnosti se ochladí.) Život každého z nás navíc spočívá v přetváření nepřetržitého příběhu, který si o sobě vyprávíme, v jeho přízpůsobování a v přízpůsobování našeho chování podle odvíjejícího se děje. Základní zápletkou našeho života, již částečně sami tvoříme, je právě trajektorie této nepřetržité narativní linie. Úkolem životopisce je proto tuto již existující linii objevit a ukázat, jak ji naše individuální volby a skutky naplňují a zároveň rozvíjejí. Jen díky tomu, že náš život už narativně utvořily naše záměry, se můžeme ptát, která biografie je pravdivá. MacIntyre o tom mluví v souvislosti s životem Thomase Becketa:

Posuďme otázku, k jakému žánru život Thomase Becketa náleží, otázku, již je třeba si položit a odpovědět, než budeme moci rozhodnout, jak má být napsán... V jistých středověkých verzích se Thomasova životní dráha podává z hlediska kánonů středověké hagiografie. V islandské *Thomasově sáze* je prezentován jako hrdina ságy. V moderním životopise od doma Davida Knowlese se tento příběh líčí jako tragédie, tragický vztah Thomase a Jindřicha II., dvou mužů splňujících Aristotelův požadavek, aby hrdina byl velký člověk s určitou osudnou vadou. Určitě má tedy smysl se ptát, který z nich, pakliže vůbec některý, má pravdu: mnich Vilém z Canterbury, autor ságy, nebo královský emeritní profesor z Cambridge? Odpověď se zdá být nasnadě – ten poslední. Pravým žánrem života není ani hagiografie, ani sága, ale tragédie. (str. 198)

Na pozadí této analýzy přechází diskuse o narativním realismu v otázku, zda je intencionální povaha individuálního jednání, lidského života jako celku nebo kolektivních počínů taková, že skutečně ztělesňují určitou narativní linii, a zda tedy musí snaha o zesrozumitelnění tohoto jednání spočívat v pokusech o odkrytí této preexistující narativní linie. (Zde si všimněme podobnosti s intencionalistickou teorií významu, již jsme zkoumali v 7. kapitole.) Hrají nutně naše činy jako činy aktivně jednájících jak individuálně, tak kolektivně roli v určitém příběhu, který je naším životem?

Abychom na tuto otázku mohli odpovědět, podívejme se na některé epizody z vynikající historicko-biografické knihy Phyllis Roseové *Paralelní životy: Pět viktoriánských manželství* (Rose, 1983). Knihu tvoří portréty manželství pěti významných autorů devatenáctého století – Thomase Carlyla, Johna Stuarta Milla, Johna Ruskina, Charlese Dickense a George Eliota. Ve snaze prozkoumat pozici historického realismu se zaměřím na dvě konkrétní věci z této knihy: na to, jak Roseová zpracovává Carlylovo autobiografické vylíčení jeho manželství a Froudeův životopis Carlyla. Roseová coby autorka životopisu v obou těchto případech chtě nechtě přichází s prvky, jež přesahují žité záměry zúčastněných lidí – prvky, jejichž uvedení dobře osvětlí základní rozdíl mezi životem a příběhem o tomto životě. Tento rozdíl nás dovede k nahlédnutí jednostrannosti a předpojatosti narativního realismu. (V části 9.3 se vrátím k důležitému bodu, v němž má narativní realismus pravdu.)

Jane Welshová a Thomas Carlyle byli manželé čtyřicet let, když Jane náhle roku 1866 zemřela. Tehdy Thomas spolu s jejími dopisy a zápisky objevil také deník, který Jane začala psát roku 1855 a v němž podrobně líčila, jak byla v manželství nešťastná kvůli tomu, že ji Thomas zanedbával a dvořil se Lady Harriet Ashburtonové. Roseová tvrdí, že Jane se Thomasovi tímto deníkem chtěla pomstít, že šlo o písemnou výpověď o tom, jak jí ublížil, která se mu měla dostat po její smrti do rukou a probudit v něm hluboký pocit viny.

Fungovalo to. Thomasem deník opravdu otrásl a přiměl ho k naprosté revizi jeho chápání vztahu s Jane. Roseová cituje z Froudeova životopisu Carlyla: „Až do její smrti nikdy skutečně nechápal, jak moc trpěla a čím vším se provinil“ (str. 255). Sama Roseová k tomu píše:

Carlyle uviděl příběh jejího života tak, jak mu ho předložila ve svých dopisech a denících, které měly být nalezeny po její smrti – příběh velkých nadějí, velkého nadání a velkých předností obětovaných kvůli člověku, který ji nakonec zcela zanedbával, a tuto historku spolkl celou i s navijákem. (str. 254)

Carlyle dokonce vydal knihu nazvanou *Vzpomínky*, v níž jejich vztah vylíčil právě v tomto narativním pojetí.

Carlylův případ je důležitý v tom, že v jeho příběhu jasně odkrývá prvek, který nebyl součástí jeho záměrů, ať vědomých či jiných. Tímto prvkem jsou *kauzální výsledky* jeho činů.

Jak říká Roseová (str. 250), dokud byla Jane naživu, Thomas jí nechtěl působit hluboké utrpení, které ve skutečnosti zapříčinil, a ani si neuvědomoval, že jí ubližuje. Jelikož nevěděl, jaké kauzální výsledky má jeho chování – zejména pokud jde o Lady Harriet – pro jeho ženu, svůj vztah s Jane pokládal za celkem pozitivní. Když se ale v deníku dočetl o důsledcích svého jednání, o tom, že ji mučilo, začal své chování a svůj vztah popisovat naprosto jinak.

A tak by tomu mělo být. Příběhy se totiž neskládají z činů a záměrů, které k nim vedly, ale také z *výsledků* těchto činů a záměrů. Tyto výsledky jsou v příběhu ve skutečnosti natolik důležité, že často dojde k přepsání výkladu jednání, v němž je toto jednání zobrazeno jako příčina daných výsledků. Když chtěl Hitler získat *Lebensraum* pro tzv. árijce, poslal své armády do Ruska; na základě jeho záměrů by se tedy tento akt dal popsat jako „tažení za životní prostor“. Tento akt však nakonec vedl k Hitlerově zkáze, protože vtáhl Rusko do války, čímž se otevřela další fronta, na níž Hitlerovy armády vposledku neobstály; ve světle tohoto konečného výsledku přepsal jeden z Hitlerových životopisců tento akt invaze jako „začátek Hitlerova pádu“ (přestože v době napadení Ruska se tento vpád takto popisovat nemohl, protože jeho výsledky nebyly tehdy zkrátka zřejmé). Kdyby invaze vedla k jinému kauzálnímu výsledku – řekněme k dobytí Ruska –, je docela dobře možné, že by byl její výklad přepsán jako „počátek tisícileté Říše“.

Co platí o jednotlivých činech, platí také o celých epizodách: kauzální výsledky hluboce ovlivňují jejich povahu. Někdo upustí kapesník, jiný ho zvedne; dotyční spolu začnou hovořit; možná zde působí bezprostřední přitažlivost, možná i předem promyšlený záměr znovu se vidět. Do jakého příběhu ale tyto činy zapa-

dají? V okamžiku setkání nemůže jít o milostný poměr, protože zatím ještě nebyl navázán a není jasné, zda se skutečně realizuje. Jako začátek milostného poměru může být a bude toto setkání chápáno a zpětně přepsáno jenom díky pozdějším událostem, následkům tohoto setkání. A podobně je tomu s milostným poměrem samým: je počátkem manželství? Je na jedné straně či na obou prvním krokem k pozdějšímu trápení? Nebo...? Abychom to mohli rozhodnout, budeme muset počkat na výsledek.

Kauzální výsledky jsou tak důležité, že popisy událostí, které je vhodně zasazují do příběhů, jako svou ústřední součást využívají to, čemu Arthur Danto (1985) říká „narativní tvrzení“. V narativních tvrzeních se dřívější událost nebo věc popisuje z hlediska pozdějších událostí či věcí. Například: „*Lyrické balady* zažehly romantické hnutí v anglické poesii“, „V roce 1755 Leopold Mozart, otec největšího hudebního skladatele osmnáctého století, ...“, „Výstřely vypálené na Concord zahájily válku Američanů za nezávislost“. V narativních tvrzeních se typicky vyskytují termíny jako „anticipoval“, „způsobil“, „předpověděl“, „podnítil“, „předcházel“, „ovlivnil“ a také určité odkazující formulace („člověk, který /měl v budoucnosti něco udělat/...“). V těchto tvrzeních nabývá událost či věc nových vlastností, protože se dostává do nového vztahu k událostem a věcem, které následovaly. (Roku 1755 nebyl ještě Wolfgang na světě; když se střelilo na Concord, nikdo ještě nemohl vědět, že dojde k nějaké válce za nezávislost.) Ve všech se původní entita popisuje z hlediska, z něhož být v době svého výskytu popsána nemohla, protože popis odkazuje k událostem a věcem, které v té době ještě nenastaly.

Důležitost, již mají kauzální výsledky a narativní tvrzení pro příběhy, není nahodilá. Příběhy vyprávějí, co se v důsledku něčeho stalo a co se stalo potom. Podívejme se pro názornost na následující soubor tvrzení: „*X* zamýšlel *a* a udělal *y*; *X* zamýšlel *b* a udělal *z*; *X* zamýšlel *c* a udělal *q*.“ Zde nemáme co dělat s příběhem, protože nic nenaznačuje kauzální souvislost mezi různými událostmi. Srovnajme tento pseudopříběh s následujícím skutečným příběhem: „*X* zamýšlel *a* a udělal *y*; *y* vyvolalo *z*, což způsobilo, že *X* zamýšlel *b* a udělal *q*.“ Kauzální výsledky jednání (zde *z*) poskytují přinejmenším část pojivové tkáně, jíž se události váží dohromady v příběh. V narativních výkladech o *X* se to bude popisovat jako „příčiny *z*“ jen hemžit.

To, že Carlyle přepracoval příběh svého manželství, je pochopitelné pouze díky tomu, že jej poznání závažných kauzálních výsledků jeho činů nutně vedlo k novému popisu těchto činů, čímž je zasadil do jiného příběhu. Co platí v případě Carlyla, platí také v případě Roseové: když zjistila, že Jane svým deníkem dosáhla u Thomase zamýšleného výsledku – pocitu viny –, mohla si celkem oprávněně dovolit tento deník nově popsat jako nástroj odplaty. S takovým popisem by sama Jane přijít nemohla, protože ta nemohla vědět, jakým účinkem její deník ve skutečnosti zapůsobí (Thomas také mohl zůstat lhostejný). Příběh Janina deníku je dán jak jeho příčinami, tak jeho účinky.

Jelikož identita činu či života závisí na jejich kauzálních výsledcích, jejich popis se vyznačuje zásadní neurčitostí. Poněvadž kauzální dopady určitého jednání či života mohou v budoucnosti bez omezení pokračovat, i když jsou už dotyční po smrti, a poněvadž povaha příběhu, který se bude o tomto jednání či životě vyprávět, bude těmito dopady hluboce poznamenána, podoba vyprávění nemůže být nikdy konečná. O životě se nedá odvyprávět nějaký jeden „definitivní příběh“. Žádný život proto nemůže být příběhem „sám o sobě“, neboť příběhy života nejsou soběstačné: jak budou z daného života vyplývat nové kauzální výsledky, budou se o něm vyprávět nové příběhy.

Kauzální výsledky však nejsou jediným prvkem, který v narativně-realistickém pojetí příběhů chybí. Stejně důležitý je i jiný prvek, jemuž budu říkat *významnost*. Důležitost tohoto prvku lze doložit na jiném příkladu z knihy Roseové – na tom, jak přistupuje k Froudeovu klasickému životopisu Carlyla.

Froudeovo dílo vyšlo roku 1884. Aby autor vylíčil hrůzu Carlylova manželství, zasadil je do určitého příběhu, který Roseová charakterizuje těmito slovy:

Je to vynikající, s citem a pochopením napsané dílo, zobrazující génia, jemuž jeho myšlenková síla a šíře brala schopnost věnovat se drobným záležitostem každodenního života. Protože Froude vidí Carlyla v podstatě z tragického úhlu pohledu, nesvaluje naň *vinu* za ztrápenost jeho ženy, stejně jako člověk neobviňuje Othella, že se špatně choval k Desdemoně. Jeho dílo je nicméně postaveno na paradoxním (a skrytě kritickým) principu: Carlyle, který vidí do srdce společnosti, nevidí do mysli své životní partnerky. Je to velký muž a velký myslitel, ale politováníhodný člověk. Ublíží Jane, aniž o tom ví, a přitom je

sám osamělý a ubohý. Froude v zásadě přijímá Janino hodnocení manželství, jak je vyjevila v deníku z let 1855–1856 – dědička degradovaná na služku, ve středním věku opomíjená kvůli atraktivnější ženě, bez dostatečného pochopení a soucitu ve vážné nemoci. Nepochybuji, že právě takto by chtěl Carlyle, hledající trest a možnost odpykání hříchu, svůj příběh vyprávět. (str. 257)

Roseová však chce tento životopisný příběh, uspořádaný kolem představy „tragických paradoxů velikosti“, zpochybnit. Pod vlivem moderního feminismu se domnívá, že příběh manželství Carlylových by se neměl vyprávět z hlediska osobních charakteristik jeho protagonistů, ale spíše z hlediska možností tradičního manželství jako takového. Roseová popírá, že manželství Carlylových bylo nějak zvlášť nešťastné. Samozřejmě se vyznačovalo hlubokými zklamáními a spory, ale těmi jsou podle ní poznamenány všechny dlouhodobé intimní svazky. Roseová to shrnuje takto:

Tvrdí-li někdo, že se (Carlylovi) v mnoha směrech střetávali a v mnoha ohledech navzájem zklamávali, neříká nic jiného, než že žili v manželství, a to po dlouhou dobu. Hráli podle možností této formy. (str. 259.)

Froude vidí manželství Carlylových jako tragickou ironii osudu velkého muže, jenž chápe velké věci života, ale neumí pochopit ani dodržet jeho konkrétní všední požadavky. Roseová v něm vidí příběh dvou lidí chycených v pavučině instituce tradičního manželství. Ve Froudeově příběhu hrají důležitou roli Thomasovy a Janiny charakteristické vlastnosti, které jsou pro Roseovou pouze sekundární, protože v jejím příběhu mají zásadní úlohu možnosti a meze tradičního manželství jako takového. Froude umí příběh Carlylových vyprávět nezávisle na příběhu jiných manželství, což o Roseové nelze říci, neboť ta věří, že k pochopení manželství Carlylových je třeba se na toto manželství dívat jako na případ opakujícího se typu. Právě proto Roseová popisuje vztah Carlylových v kontextu čtyř jiných manželství. V epilogu říká:

Mým cílem v této knize nebylo ukázat, že Dickens, Ruskin a Carlyle byli „špatnými“ manželi, ale předvést je jako příklady chování, jež bylo nevyhnutelným důsledkem zvláštních výsad a napětí tradičního manželství. (str. 269)

Jak máme neshodu mezi Froudem a Roseovou vysvětlit? Není dána tím, že by Roseová objevila „nové fakty“ (což sama výslovně popírá na str. 17). To znamená, že zde máme co dělat s něčím *jiným* než v prvním případě, kdy byly odlišné příběhy vytvořeny na základě nově zjištěných kauzálních výsledků jednání. Nejde zde ani o případ, kdy různí autoři vyjadřují různé kritické soudy o příběhu, na jehož verzi se shodují. Zde jsou jiné samy příběhy, ne jejich hodnocení. Jak je tedy možné, že dva životopisci vyprávějí na základě stejných faktů o jednom manželství dva odlišné příběhy?

Životopis nespočívá v pouhém vylíčení záměrů, činů a jejich účinků. Důvod je prostý: takových věcí je v každém lidském životě nespočet. Když Carlyle 5. srpna 1857 minutu po desáté dopoledne hovořil, rozhýbal kolem sebe molekuly vzduchu, což jemně rozechvělo rostliny v pokoji, takže na koberec padala zrnka prachu a ta... Žádná z těchto událostí však není a s nejvyšší pravděpodobností ani nebude součástí nějakého Carlylova životopisu (i když v zásadě by tomu tak mohlo být), protože žádná z nich podle všeho není významná pro kohokoliv v Carlylově životě, pro něho samotného, ani pro nikoho, kdo přišel po něm. V životopisech jsou záměry, činy a účinky nejenom důležité, nýbrž i *významné*. Příběh Carlylova manželství v podání Roseové je v důležitém ohledu jiný než jeho Froudeovo zpracování, protože Roseová interpretuje významnost daných událostí jinak než Froude.

Jak je zde třeba významnost chápat? Životopisci se snaží odhalit podstatu života člověka, tak jak ji vidí, tím, že ukáží, jak tento život zapadá do určitého zřetelného vzorce (u Froudea jde o „tragické paradoxy velikosti“, u Roseové o „oběti patriarchálního manželství“). Aby toho dosáhli, musí z nespočtu událostí v životě vybrat ty, které v náležité kombinaci prozradí, o jaký život šlo. V závislosti na tom, co považuje životopisec za základní zápletku života, o kterém píše, budou různé události popisovány různě, budou zviditelněny více či méně nebo vůbec atd. Zatímco pro Froudea byl prvořadě významný fakt, že Carlyle byl geniální historik, pro Roseovou je tato věc podružná. Významnost lze tedy definovat z hlediska schopnosti dokreslovat rýsující se narativní vzorec.

Carlylův život či život kohokoli jiného neskrývá žádnou „základní strukturu“. Nespočetné fakty, které jsou samy výsledkem

interpretací, je možno uspořádat bezpočtem různých způsobů do koherentní konfigurace, která činí život srozumitelným. Interpretace, uspořádání, posuzování srozumitelnosti – to všechno vyžaduje, aby životopisci ve snaze zpracovat životní příběh aktivně zasahovali. Psaní příběhu tedy není takovou činností, jak si představuje mimetická teorie narativního realismu. Život pozorovaného člověka nepřenáší svou strukturu na pasivního pozorovatele jako věc zanechávající otisk v rozehrátém vosku nebo odrážející se v zrcadle – abychom použili dvou metafor, jež jsou v historii narativně-realistického myšlení v takové oblibě. Psaní životopisu předpokládá, že životopisec vytáhne z myriády detailů života člověka ty, které jasně zapadají do srozumitelného tvaru. Psaní životopisu se tedy neobejde ani bez znalosti záměrů popisovaného člověka, ani bez živé obrazotvornosti spisovatele.

Uznat nepostradatelnost aktivní role životopisce je nejdůležitější právě v souvislosti se srozumitelností a s pojmem inteligibility. Jak jsme viděli v podkapitole 5.5., inteligibilita není pevně daný pojem. Co je a co není srozumitelné, závisí nejenom na tom, jaký život je veden, ale také na tom, kdo tento život interpretuje. Srozumitelnost je vždy srozumitelností *pro někoho*, tj. *vztahuje se k určitému interpretovi (interpretům)*. Vztah mezi životopiscem a popisovaným životem je jako vztah mezi překladatelem a překládaným textem. Jaký je správný překlad „Comme il faut“? Tato otázka nemá smysl, dokud se nedozvíme, komu má být překlad určen, do kterého jazyka je třeba překládat. Podobně je i popis nějakého života smysluplný, pouze když hovoří k určitému publiku. Překládání a životopisectví jsou vnitřně příbuzné aktivity. (Zde vlastně opakujeme, k čemu jsme dospěli v podkapitole 7.2 ve výkladu gadamerovské hermeneutiky.)

Z toho plyne, že srozumitelnost nějakého života bude různá pro různé vykladače, kteří se budou v rámci svého vlastního porozumění snažit přeložit tento život do slov, která k nim mluví. Definitivní životopisy stejně jako definitivní překlady neexistují: každá doba, každá kulturní skupina, utvářená svými vlastními závazky, přesvědčeními, hodnotami atd., se musí k minulosti stavět nově, snažit se ji zpřístupnit sobě, své stávající konfiguraci. Součástí příběhů o prožitých životech je neustálé zprostředkování minulosti přítomnými věcmi, takže se změnami v přítomnosti se budou měnit také podoby příběhů o minulých životech.

Tento vztah je ve skutečnosti ještě složitější. To, jak nějaká generace rozumí minulosti, totiž závisí na tom, jak se sama chápe, ale její sebechápání je zase dáno tím, jak vidí minulost. Vztah mezi minulostí, přítomností a jejich výkladem není ani jednoduchý, ani jednosměrný – je spíše dialektický. Životopisci vnášejí do své látky svá zaujetí a závazky, jejichž součástí je mimo jiné i vnímání minulosti; jsou-li vnímaví a sebe-vědomí, zároveň zjišťují, že jak se snaží uchopit život jiných, sami se mění, některé jejich postoje a přesvědčení se v nich upevňují, jiné oslabují. Trvalým přínosem knihy Roseové je autorčina otevřenost v této věci:

Na knize jsem sice začala pracovat bez nějaké teze, již bych chtěla dokázat, pouze s feministickou skepsí ohledně manželství, zálibou v literárních klepech, odporem k rétorice romantické lásky a touhou vidět v manželství imaginativní projekce a mechanismy moci, ale končím s ohromnou úctou k trvalosti manželského soužití ve všech jeho podobách. Jak se asi dalo předpokládat, jsem nyní více než dříve přesvědčena o jalovosti patriarchálního ideálu manželství jak pro muže, tak pro ženy a jsem skeptičtější, pokud jde o šance kteréhokoli manželství, že unikne jeho vlivu. (str. 17)

Zápletka manželství Carlylových není – a vzhledem k tomu, že zápletky předpokládají přidělení významnosti faktům z hlediska celkového tvaru, ani být nemůže – kvalitou tohoto manželství, protože to existovalo nezávisle na snaze kohokoli tento příběh napsat. Ten vyžadoval narativní konstrukci vyjevující povahu tohoto manželství určitému publiku; podoba vyprávěného příběhu tedy bude částečně dána autorem zápletky a jeho posluchači. Proto není divu, že příběh o společném životě Jane a Thomase je jiný, když ho vypráví Froude ve viktoriánské společnosti devatenáctého století, a jiný, když ho vypráví Phillis Roseová v americké společnosti století dvacátého. Životopisy jsou křížovatkou dvou životů – života osoby, o níž se píše, a života spisovatele. Název, který dala Roseová své knize – *Paralelní životy* –, se netýká pouze života Millových, Carlylových, Ruskinových atd., ale také jich na jedné straně a Roseové na straně druhé. Vztah Roseové k protagonistům její knihy – tak jako vztah všech životopisců k jejich hrdinům – by však snad lépe vystihoval název „protínající se životy“.

9.2 Narativní konstruktivismus

Na životopisech z knihy Roseové vidíme, v čem je narativní realismus nedostatečný: pomíjí, jakou roli hrají v příbězích o životě kauzální výsledky, a nedoceňuje úlohu významnosti. Tyto nedostatky by někoho mohly přivést ke konkurenčnímu výkladu vztahu mezi příběhy a životem, totiž k narativnímu konstruktivismu. Jak ale bohužel zjistíme, narativní konstruktivismus je stejně jednostranný jako narativní realismus.

Narativní konstruktivismus tvrdí, že beztvaremu toku události vnucují narativní struktury historikové. Jeden z jeho nejvýmluvnějších proponentů Louis Mink uvádí:

Příběhy se nežíjí, ale vyprávějí. V životě nejsou žádné začátky, středy a konce; existují setkání, ale začátek události je věcí příběhu, který si později vyprávíme, a existují loučení, ale poslední loučení známe pouze z příběhů. V životě jsou naděje, plány, bitvy a ideje, avšak zklamání, ztroskotané plány, rozhodující bitvy a plodné ideje najdeme pouze v retrospektivních příbězích. Pouze v příběhu objevuje Kolumbus Ameriku a pouze v příběhu se přichází o království kvůli chybějícímu hřebíku. (Mink, 1987, str. 60.)

Podle narativního konstruktivismu je názor, že lidské životy jsou příběhy, opakem skutečnosti: příběhy jsou umělými produkty snahy historiků a životopisců dát životu smysl, nikoli produkty života jako takového. Lidský život se skládá z pouhého sledu událostí a musí přijít životopisec, aby tomuto sledu zpětně dodal narativní strukturu, a tím i srozumitelnost. Příběhy jsou konstruované, nikoli objeované, jsou to výtvoři post facto, kdy už člověk může přidělit – ze své vlastní perspektivy – různým událostem a vztahům v životě lidí konkrétní role v konkrétních příbězích.

Jednostrannost narativního konstruktivismu však dokládá jiný případ z knihy Roseové. Jde o konec manželství Charlese Dickense a Catherine Hogarthové. Roku 1857, rok před rozchodem s Catherine, s prohlubujícím se pocitem neštěstí, který jen zhoršovala jeho narůstající náklonnost k mladé herečce Ellen Ternanové, napsal Dickens jistě slečně Couttsově o svém rodinném trápení dopis. Stálo v něm:

Domnívám se, že mé manželství nemohlo být po ta dlouhá léta nešťastnější. Myslím, že dosud nikdy nebyli stvořeni dva lidé, u nichž by byly jakékoli vzájemné zájmy, sympatie, důvěra, city, něžné vztahy tak nemožné jako u mé ženy a mne. (Rose, 1983, str. 180.)

Jde o první záznam Dickensovy verze jeho manželství, jak ji měl opakovaně předkládat před svým definitivním odchodem od ženy v roce 1858 i po něm. Na první pohled bychom v této výpovědi mohli vidět pouhou racionalizaci rozluky manželství, něco, co bylo k tomuto aktu přidáno později, aby byl pro veřejnost, na níž Dickensovi tolik záleželo, stravitelnější. To bychom ale nedocenili, jakou roli měl tento výklad v Dickensově životě. Jak říká Roseová, tento příběh manželství lidí tak zásadně rozdílných povah „vyjadřuje mýtus Dickensova manželství, tak jak se je Dickens rozhodl prezentovat, v jeho konečné podobě, jíž pravděpodobně věřil“ (Rose, str. 186). Jádro věci zde spočívá v tom, že Dickens tento příběh nevyprávěl pouze jiným; *vyprávěl jej sám sobě*. Ukončit manželství se odvážil pouze díky postupně silícímu přesvědčení, že je to svazek s někým, jehož povaha je s jeho povahou beznadějně neslučitelná. Vyjádříme-li to v duchu této kapitoly, pak to, že Dickens realizoval intencionální akt manželské rozluky, bylo mimo jiné funkcí toho, jak příběh svého manželství přeformuloval.

Tato epizoda nám ukazuje, že příběhy jsou nejenom o životě, ale i v něm. Jako intencionálně jednající lidé žijeme *uvnitř* nepřetržitě pokračujících příběhů, které si musíme neustále vyprávět, protože jinak bychom nebyli schopni vůbec žádné intencionální jednání uskutečnit. To je pravdivé postižení skutečnosti, které narativní konstruktivismus na rozdíl od narativního realismu přehlíží.

Proč tomu tak je? Vyjděme z mnohokrát konstatovaného faktu: intencionální jednání je jak teleologické (protože je zaměřeno k nějakému cíli), tak stimulované. Intencionální akt předpokládá vykonání x kvůli y (stisknu pravé tlačítko / x /, abych hlasoval pro konzervativního kandidáta / y /; poklepnu chodidly v rytmu hudby / x /, abych vyjádřil radost / y /). Intencionální jednání se navíc děje z nějakého popudu: nejsem spokojený s liberální politikou, a aby se vláda změnila, volím konzervativce; překypuji emocemi a chci to naplno vyjádřit tancem.

Za zřejmým faktem, že intencionální jednání je zaměřeno k nějakému cíli a že se děje z nějakého důvodu, se skrývá něco, co už není tak zřejmé: jeho temporální charakter. Jakožto teleologické hledí jednání nutně k budoucnosti, k určitému možnému stavu věci, který má nastolit. Jakožto stimulované důvody hledí nutně zpět do minulosti, k situaci člověka a k tomu, jak se do ní dostal. V okamžiku jednání se spojuje aktéřovo vnímání jeho minulé historie, přítomné situace a budoucích možností.

Tento časový rozměr má ale narativní strukturu: nějaký začátek (minulost), střed (přítomnost) a konec (budoucnost). Příhodně to vyjádřil David Carr (z jehož myšlenek zde čerpám):

Neustále se s větším či menším úspěchem snažíme zaujmout vzhledem k svému jednání postavení vypravěče příběhu... Tato narativní aktivita... má v životě praktickou funkci [jako] konstitutivní součást jednání, ne jako pouhá ozdoba, komentář či jiný vedlejší průvodní jev...

Na činy a útrapy v životě lze nahlížet jako na proces, kdy si vyprávíme příběhy, nasloucháme jim a přehráváme je nebo prožíváme... Být činným subjektem zkušenosti znamená ustavičně se snažit překonat čas právě tak, jak ho překonává vypravěč příběhů. Je to snaha ovládnout tok událostí tím, že je shromáždíme do celku narativním aktem sahajícím od minulosti k budoucnosti. (Carr, 1986, str. 61–62.)

Příběhy, které jednající sami sobě vyprávějí, nejsou pouhými dodatky, doplněnými k činnosti poté, co proběhla. Ona sama je už narativně strukturovaná, takže příběhy jsou nedílnou součástí výkonu každého aktu. Akty jsou tudíž ztvárněním nějakého příběhu.

Činnost také může být narativní ze své podstaty. Připomeňme si, co jsme si říkali ve 3. kapitole – že k získání schopnosti jednat je třeba hodně se učit. Nemluvnata nejednají aktivně a batolata pouze v omezeném smyslu. Také dospělí mohou mít větší či menší schopnost aktivního jednání. Máme-li se naučit aktivně jednat, jak se zdá, musíme mimo jiné získat i smysl pro čas, v němž jsou minulost, přítomnost a budoucnost propojeny jako v příběhu. Smysl pro čas umožňuje jednajícímu pochopit situaci z hlediska nabízejících se možností a poskytuje mu vodítko, s jehož pomocí se může rozhodnout, jakým způsobem se zachovat. Člověk může jednat, jen když umí prožívat přítomný okamžik jako výslednici minulosti a směřování k budoucnosti.

Psychózu lze pojímat jako selhání aktivního přístupu v důsledku neschopnosti spojit minulost, přítomnost a budoucnost ve smysluplné narativní schéma. Jako selhání narativní obrazovnosti a z toho plynoucí oslabení schopnosti aktivně jednat lze chápat i neurózu. Některá psychoanalytická pojednání z poslední doby (Schafer /1978/ a Spence /1982/) vykládají terapii neuróz jako proces, v němž se prvky pacientova života, které jsou prožívány jako nespojitě a nechtěné, opětovně integrují, když je pacient reinterpretuje v novém vlastním příběhu. Pacienti v tomto pojetí začínají v průběhu terapie nahlížet na stránky svého života, které v něm dosud byly izolované, optikou nového příběhu, který odhaluje, že jde ve skutečnosti o integrální součásti. Pacient tedy v terapii převypráví důležité prvky svého života, a tím se posílí jeho schopnost aktivního jednání. Jestliže by tento výklad byl správný, ukazoval by na zásadní spojení mezi jednáním a příběhem. Jednání je zde možné, jenom pokud je možno zkušenost jednajících narativně uspořádat.

Co platí o lidech jednajících individuálně, platí také o průběžné aktivitě dvou či více jednotlivců. Lidé zúčastnění v trvajících interakci musí svou aktivitu chápat v reakci na aktivitu jiných. Roseová to dobře vystihuje, když charakterizuje manželství:

[K]aždé manželství je narativní konstrukt – nebo dva manželské konstrukty. Například v nešťastných manželstvích vidím spíše než dva sváříci se lidi dvě verze reality. Vidím tam probíhat zápas o nadvládu imaginace. Mám za to, že šťastná manželství jsou ta, v nichž se oba partneři shodnou na scénáři, který hrají... Všechna manželství mi připadají jako subjektivistické fikce s dvěma hledisky, která jsou často v hlubokém rozporu a někdy se šťastnou náhodou shodují. (str. 7)

Manželství, jež zkoumá Roseová, jsou přirozeně narativní v tom, že jejich průběžné trvání vychází ze situovanosti v pokračujícím příběhu, který činí srozumitelnými vzájemné výměny mezi manželem a manželkou. Přesněji řečeno, ze situovanosti v pokračujících příbězích, protože partneři se mohou rozcházet v tom, do jaké zápletky zakomponovat různé aktivity a vztahy. V jistém důležitém smyslu je manželství zkrátka také polem narativních možností, jak je chápou jeho protagonisté.

Manželství není v tomto ohledu výjimkou. Přesně stejnou podobu bude mít každé praktické konání. I konání vědců, zákonodárců, členů univerzity nebo příslušníků církve bude narativně utvářeno v tom smyslu, že jeho účastníci chtě nechtě musí – mají-li těmito účastníky zůstat – vyprávět sami sobě i jeden druhému příběhy o povaze svých vztahů. Příběhy tedy nejsou pouze o konání, ale jsou také jeho součástí. (Zde se nám představuje jiný aspekt historičnosti sociálních věd, vedle toho, o němž jsme hovořili v 8. kapitole. Sociální vědy se jako probíhající konání skládají mimo jiné i z průběžně revidovaných a rekonstruovaných narativních interpretací historie oboru a jeho možností.)

Abychom se vrátili k tomu, co bylo zdůrazněno už v 3. kapitole, tento vzájemně sdílený proces narativního sebedefinování bychom samozřejmě neměli charakterizovat tak, jako by byl bez zápasů a hlubokých neshod. Jednotlivé akty nenáleží k jednotné narativní linii, ale k rozvlákněnému narativnímu poli, v němž spolu různé narativní možnosti soutěží o převahu. Pokud jde o roli příběhu v lidském sociálním životě, neměli bychom zapomínat na důležitou funkci moci a sporů, již jsme zdůraznili také v diskusi o lidské kultuře.

Narativní konstruktivismus vyzvedávající čistě konstruovanou povahu příběhů, které sobě a jiným vyprávějí jednající lidé, je jednostranný. Uniká mu skutečnost, že v probíhajících aktivitách individuálně či kolektivně jednajících lidí jsou již příběhy obsaženy. Proto se neumí vypořádat s faktem, že intencionální aktéři užívají narativních forem, aby své jednání učinili srozumitelným. Narativní konstruktivismus nevidí, v čem jsou život a příběh totožné.

9.3 Narativismus

Náležité pojetí vztahu příběhu a života by mělo převzít to, co je správné na realismu (že narativní forma není nahodilá a nejde ani o pouhý zobrazující prostředek a že v naší identitě jakožto aktivně jednajících lidí jsou příběhy vtěleny), a opustit to, co je na něm mylné (že život každého člověka je zkrátka samostatným hraným příběhem, který jednající částečně tvoří jako autor a životopisec pouze zaznamenává). Dále musí plně využít pravdivých vhledů narativního konstruktivismu (že narativní popis každého života lze průběžně a do nekonečna revidovat), a přitom se nedopustit

jeho chyb (a mít za to, že příběhy a jejich podoba jsou pouhými výtvary nucenými materiálu, který narativní není). Takovým pojetím, snažícím se proplouvat mezi úskalími narativního realismu a narativního konstruktivismu v naději, že postihne, to, co je u obou hodnotné, je narativismus.

Abychom pochopili narativistickou pozici, podívejme se na poslední příklad z Roseové – na manželství Johna Stuarda Milla a Harriet Taylorové, přesněji řečeno na sebeklam, na kterém jejich manželství stálo. Roseová shrnuje vztah mezi Millem a Taylorovou následovně:

John Mill, jehož vychovali jako ateistu a učili nevěřit žádné jiné autoritě než sobě, muž, který se všemožným způsobem vysmíval představě, že člověk by se měl podvolit jinému, nicméně jako jednu z nehlubších potřeb svého citového života pociťoval, že musí udělat právě to – podrobit svou vůli. V představě, že to, v čem by jiní viděli muže pod pantoflem, je utopickým manželstvím rovných, vytvořil sebeklam, který mohl se svou ženou šťastně sdílet. Vymyslel pro ni roli, která se jí líbila jak po stránce teoretické (líbila se jí idea rovnosti), tak v praxi (měla ráda pocit převahy). Její poddaný byl poslušný. Millův mozek schvaloval rovnost, jeho duše však chtěla být ovládána. Za obecné porobení žen pykal dobrovolným, dokonce nadšeným poddanstvím jednoho muže, přičemž výsledek líčil jako vzorové manželství sobě rovných. (str. 140)

Roseová vysvětluje, že v manželství Millových probíhaly přinejmenším dva příběhy zároveň: příběh, v němž, jak věřili John a Harriet, hrálo roli jejich manželství – příběh rovnosti; a příběh vztahu Johna a Harriet, jak jej vypráví Roseová – příběh nadvlády a podřízenosti zastřený ideologií rovnosti. Nazvěme první příběh „žitým“ a druhý „vyprávěným“. Zajímá nás vztah mezi těmito dvěma příběhy.

Důležité je, že žitý příběh nebyl pro manželství jako takové něčím podružným. John Stuart a Harriet se sešli a sblížili jenom díky tomu, že oba souhlasili s příběhem, podle kterého žili v rovném vztahu. Sebeklam obsažený v tomto příběhu byl podmínkou jejich skutečného vztahu, v němž Harriet Johna ovládala: chovat se jako pán a otrok jim umožňovalo právě jejich přesvědčení, že se k sobě chovají jako rovný k rovnému. Jejich manželství se tedy skládalo přinejmenším ze dvou příběhů, které si sice navzájem odporovaly, zároveň však byly nerozpletnitelně propojeny.

Sebeklam Millových nebyl neobvyklý. Když Roseová popisuje námluvy Carlylových a Ruskinovy omluvy za to, že se sexuálně nestýká s Effie, obratně a pronikavě odkrývá funkční roli, již ve vztazích často mají sebeklamná sebezpojetí („funkční“, protože sebeklamné příběhy pomáhají udržovat vztah při životě; v některých případech by byl bez nich vztah ohrožen). Žitý příběh hrál zásadní roli v tom, co tito lidé skutečně dělali: narativní klam a jednání byly osudově svázány.

Avšak příběhy, o nichž si myslíme, že je žijeme, a příběhy, které jsme podle našeho názoru či názoru jiných žili, nejsou nutně stejné. Zpětně můžeme my sami nebo jiní dospět k přehodnocení povahy příběhu, o němž jsme si mysleli, že ho žijeme, a věci, které jsme dělali, popsat nově. Právě v tom spočívá zpětný pohled – uvidět významnost, která se ozřejmí až s odstupem času. Vůbec tedy nepřekvapuje, jestliže Roseová charakterizuje manželství Millových zcela v rozporu s jejich vlastním žitým příběhem rovnosti a zasazuje je do vyprávěného příběhu o nadvládě. (K takové charakterizaci svého manželství snad mohli dojít i Millovi, kdyby měli větší sebereflexi.)

Můžeme to vyjádřit schematicky. Aktér a dělá v době t činnost x a tímto svým konáním hraje žitý příběh $žp$, v němž je x zasazena v časovém celku, aby x mohla být x . Avšak v době $t+n$ aktér a nebo pozdější životopisci b , vědomí si důsledků činnosti x a působící v jiném konceptuálním paradigmatu než a , mohou začít činnost x chápat jako integrální součást jiného příběhu (vyprávěného příběhu vp), který se s žitým příběhem neslučuje. Zatímco žité příběhy mají podobu „dělám x jako součást $žp$ “, vyprávěné příběhy nabývají tvaru „ a dělal x , kterou pokládal za součást $žp$, i když ve skutečnosti to byla součást vp “. Vztah mezi žitým a vyprávěným příběhem může být, tak jak tomu bylo v případě Millových, ve skutečnosti ještě složitější. Vyprávěný příběh může vypadat takto: „ a (v tomto případě Millovi) dělali x (žili v manželství), což vnímali jako součást $žp$ (svazku rovných), a díky tomuto vnímání byli schopni dělat x jako součást vp (svazku nerovných), i když si toho nebyli vědomi“.

Na případě Millových zcela jasně vidíme jak to, že příběhy jsou v lidské aktivitě, tak to, že zároveň mohou být o této aktivitě a překračovat žitý příběh aktérů. Na tom není nic zvláštního. To, co platí o určité dvojici, může ve skutečnosti platit také o celé

skupině lidí, a co platí o takové mikroudálosti, jakou je manželství, může platit i o makroudálosti, například o válce. V době první světové války si její účastníci nutně říkali, že jejich počinání je součástí určitého širšího příběhu; vlastně jenom díky tomuto přesvědčení se mohli zapojit do válečných akcí, tak jak to ve skutečnosti udělali. Pozdější historikové nebo sami účastníci ve zpětném pohledu a úvaze však mohou historii této války převyprávět a zasadit ji do zcela jiného příběhu. Dokud první světová válka probíhala, byla ztělesněným příběhem. Povaha tohoto příběhu se však může změnit, když se ozřejmí důsledky války a když se změní chápání její podstaty. Není tedy vůbec náhoda, že historie první světové války je neustále otevřený úkol, který může stát před lidmi po neomezeně dlouhou dobu (stejně jako je tomu v případě peloponéských válek, které historiky nepřestávají podněcovat k vytváření stále nových narativních zpracování, přestože od jejich konce uplynulo už 2400 let).

Narativismus se odlišuje jak od narativního realismu (který vyzdvihuje žitou stránku příběhu, ale popírá jeho stránku vyprávěnou), tak od narativního konstruktivismu (u něhož je tomu naopak), protože klade důraz na duální – žitou i vyprávěnou – povahu příběhu.

9.4 Shrnutí

Když Phyllis Roseová uvažuje o tom, čemu se při psaní životopisů naučila, uvádí následující postřeh:

V jistých momentech se potřeba rozhodnout o příběhu našeho života ozývá zvláště naléhavě – například když si vybíráme partnera nebo začínáme s nějakou kariérou. Taková rozhodnutí zpětně dávají smysl minulosti a přenášejí význam na budoucnost, splétají minulost a budoucnost dohromady a vytvářejí přítomnost zavěšenou mezi nimi. Otázky, které jsme si všichni kladli, například Proč to dělám? nebo ještě základnější Co to dělám?, prozrazují, jak nás život nutí hledat a nacházet v prvotním zmatku jednotlivých faktů, kterým je naše každodenní zkušenost, nějaký plán. Existuje určité uspořádání, vyprávění a vybírání detailů – zkrátka příběh –, které musíme provádět, aby jeden den přichystal den následující, jeden týden týden příští. (str. 5–6)

Říká tím vlastně, že jsme všichni „příležitostní romanopisci“. Svému životu ale narativní formu nevnučujeme: za prvé, zkušenosti s jednáním už nevyhnutelně narativní formu mají; za druhé, naše činy jsou činy, pouze pokud v nich vidíme ztělesnění nějakého příběhu. Věci se nemají tak, že existuje nějaký materiál, který není narativně strukturovaný a jemuž zvenčí vnucujeme jakýsi cizí řád. Řád, který přičítáme životu, má stejnou podobu jako řád, který již tkví v jednání, jehož smysl se snažíme zjistit.

Z toho ale neplyne, že intencionální jednání je ztělesněním jediného příběhu nebo že existuje jeden pravdivý příběh, který se má o kterémkoli životě nebo historické události vyprávět. Pozdější životopisci umísťují činy jednajícího člověka do časového kontextu významu a totéž dělají i jednající sami; kontexty však nemusí být stejné a stejně tak nemusí být stejné ani vyprávěné příběhy. Lidé přicházející později mají tu výhodu, že znají některé kauzální výsledky určitých činů, výsledky, jež vrhají na povahu daných činů nové světlo. Navíc se mohou objevit také nová paradigmaty myšlení, nabízející nové zobrazení lidského života; v životopiscích a historických se může pod vlivem těchto nových paradigmat probudit vnímavost k rozměrům života, které sami jednající nebo jiní životopisci a historikové buď zcela přehlíželi, nebo je podceňovali. Výsledkem budou příběhy do velké míry nové.

Proces převyprávění může také trvat do nekonečna, protože do nekonečna se budou projevat kauzální výsledky jednání a budou se objevovat nové pohledy na lidské záležitosti, které budou inspirovat k novému uspořádání příběhů, jež vyprávíme o minulosti. Neexistuje nic takového jako životopis nebo historie, které by byly definitivní v tom smyslu, že by šlo o poslední slovo k dané věci. Neustále je zde možnost nových příběhů o minulosti – a to i o minulosti velmi vzdálené (jak dokládá historie paleoantropologie) –, protože se objevují nové pohledy a ozřejmují nové výsledky minulých činů a podmínek.

Jsou příběhy žité, nebo pouze vyprávěné? Na tuto otázku nejlépe odpovíme, když zaútočíme na falešnou dichotomii, již předpokládá: *buď žité, nebo vyprávěné*. Příběhy jsou žité, protože aktivita člověka má neodmyslitelně narativní povahu a formu: jednáním „splétáme minulost a budoucnost dohromady“. Příběhy jsou ale také vyprávěné, protože zpětně můžeme porozumět narativním

vzorcům, které jsme v době jednání nechápali. Příběhy vyprávíme už svým jednáním a příběhy nepřestáváme vyprávět ani potom – příběhy o jednání, které jsme uskutečnili. Kdybychom chtěli razit pro vyjádření tohoto komplexního pohledu nová slova, mohli bychom říci, že naše životy jsou narativizovány (*enstoried*) a naše příběhy vitalizovány (*enlived*).

Další četba

Ústřední problematiku této kapitoly do velké míry ovlivnil Carr (1986). Viz také Olafson (1979).

Příběhem a jeho požadavky se zabývají Danto (1985, zvláště kapitoly 8, 9 a 11) a eseje sebrané v Mitchell (1981).

K historickému realismu viz MacIntyre (1981, zvláště kapitola 15) a Veyne (1990).

K historickému konstruktivismu viz White (1973, 1987), Mink (1987) a Kermode (1968). Dobrý přehled souvisejících filosofických otázek podává Ricoeur (1984), který se nakonec přiklání k sofistickované konstruktivistické pozici.

K narativismu viz Carr (1986) a pojednání sebraná v Sarbin (1986) a v Lee (1994). Na zásadní roli příběhů v probíhajícím jednání upozorňuje Rouse (1996). Vztah mezi jástvím, činností a časem analyzuje Lloyd (1993). Úloze příběhu v psychoanalytických koncepcích identity se věnují Schafer (1978, 1981), Spence (1982) a Roth (1991).

10. MŮŽEME JINÝM ROZUMĚT OBJEKTIVNĚ?

10.1 Objektivismus

V historii sociální vědy najdeme spoustu prací, které se tváří vědecky, ve skutečnosti jsou ale veskrze ideologické. K podpoře politických programů byly vytvořeny celé obory – například frenologie a eugenika. Dnes mají většinou špatnou pověst, protože jejich základní pojmy, metody a výsledky jsou infikovány politickou angažovaností. Patina vědy je zde pouhou zástěrkou škodlivého, byť skrytého působení. Jako trojských koňů, kteří měli učinit ideologii přijatelnější či přímo nezbytnou zdáním vědecké oprávněnosti, se využívalo i standardních vědních oborů. Užívání a zneužívání testů inteligence v psychologii, velká část sovětské historiografie, kreacionismus v paleoantropologii, rasistické sociologické přístupy k Afroameričanům a etnografie domorodých národů psané apologety imperialismu – to je jen několik z řady případů, kdy propagandistická sociální věda hovořila ve prospěch určitých hodnot, přestože tak opouštěla pravdu, jak ji bylo lze nejlépe zjistit.

Někteří myslitelé odmítají být v důsledku takových případů kritičtí. Prohlašují, že pravdivé je jen to, co je politicky výhodné a vhodné, a na tomto základě popírají, že existuje nějaký rozdíl mezi vědou a propagandou. Sovětští sociální vědci například často za pravdivé označovali to, co slouží zájmům dělnické třídy, jak je stanovila komunistická strana. V témže duchu mluví někteří postmodernisté; Hayden White (1987, str. 80) například v souvislosti se sionistickým názorem na holocaust poněkud neopatrně napsal, že „pravda o holocaustu jako historická interpretace spočívá v tom, jak účinně ospravedlňuje celou škálu izraelských politických opatření...“. Jiní postmodernisté vyhlásili krach rozdílu mezi pravdou a mocí a v souvislosti s tím zpochybnili rozdíl mezi propagandou a vědou. Michel Foucault tak hlasitě vyslovil názor, že hlavní proud sociální vědy je jednou ze zbraní v arzenálu administrátorů moci, jimž jde o „normalizaci“ ovládaných a jejich pacifikování; to, čemu se říká „pravda“, je podle Foucaulta